

Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Szeged

**A Rákóczi-szabadságharc svéd vonatkozásai és XII. Károly svéd király átvonulása
Magyarországon**

Készítette: Fodor András
Történelem MA, 1. évfolyam

Tudományos Diákköri Pályázat
Szeged
2024.

Tartalom

Bevezetés.....	2
1. Történelmi kontextus	3
1.1. A spanyol örökösödési háború	3
1.2. Rákóczi szabadságharca	6
1.3. A nagy északi háborútól az Oszmán fogságig/vendégségig.....	7
2. Svéd–magyar kapcsolatok 1703-1714 között	12
2.1. Rákóczi és a svédek.....	12
2.2. Poltavától Romhányig	17
2.3. XII. Károly ante portas	20
Összegzés	26
Irodalomjegyzék.....	27

Bevezetés

XII. Károly svéd király Kelet-Közép Európa egyik legmeghatározóbb uralkodója volt a 18. század elején. Egy olyan időszakban uralkodott, amelyben Európát két nagy háború, a spanyol örökösödési- és a nagy északi háború pusztította. Károlynak a nagy északi háború során, a szomszédos országok által létrejövő nagy kelet-európai koalícióval kellett szembe néznie, amely óriási túlerőben volt vele szemben. Ennek ellenére, a háború elején sorra verte meg a nála jóval nagyobb létszámú orosz, lengyel, szász és dán haderőt.

Nem csoda, hogy II. Rákóczi Ferenc kuruc fejedelem többször is felkereste, hogy segítse szabadságharcát a túlerőben lévő Habsburg udvarral szemben, hisz miután már legfőbb szövetségese XIV. Lajos francia király vesztesre állt a spanyol örökösödési háborúban, új szövetségest kellett hogy keressen, mert az osztrákok egyre több erőt tudtak átcsoportosítani a szabadságharc leverésére.

Azonban Károly csillaga is leáldozó félben volt a kezdeti sikerek ellenében. 1709-ben vereséget szenvedett Poltavánál, majd 6 évig fogságban/vendégségben volt az Oszmán Birodalomban. Ezt követően Magyarországon keresztül vonult vissza Svédországba 1714-ben.

A dolgozatomban a történelmi kontextus feltárása után betekintést nyújtok a Rákóczi-szabadságharc svéd vonatkozásaiba, rávilágítok arra, hogy a svéd-magyar kapcsolatokat hogyan befolyásolták a nagyhatalmi érdekek és a háborúk. Bemutatom, hogy a romhányi csatába hogyan kerültek svéd alakulatok a kurucok oldalán, illetve megvizsgálom a svéd király Magyarországon keresztüli hazamenetelének a feltételeit, körülményeit és fogadtatását. A fentiek időszerűségét mutatja, hogy a kérdéskört legutóbb Ballagi Aladár történész vizsgálta meg a legrészletesebben a 20. század elején.

A dolgozatom történelmi kontextus fejeztében szakirodalom gyanánt tanulmányokat és könyveket használtam fel. Itt főleg Györkös Attila, Papp Imre és Bárány Attila írásait hívtam segítségül. A Rákóczi szabadságharc kontextusánál pedig többek között Asztalos Miklós és Esze Tamás munkáit dolgoztam fel. A svédek Magyarországon című fejezethez Tarday Lajos, Kármán Gábor, Czigány István, és Ballagi Aladár munkáit dolgoztam fel. Ballagi Aladár 1922-es munkáját különösképpen kiemelem mert a végén egy okirat című fejezetben számtalan primer forrás tartalmához sikerült hozzáférnem. A romhányi csatánál megvizsgáltam, hogy Mercurius Veridicus Ex Hungaria korabeli újság hogyan számolt be az eseményekről.

1. Történelmi kontextus

1.1. A spanyol örökösödési háború

A 17. század végén a Habsburg-ház spanyol ága a kihalás küszöbén állt, mivel a betegeskedő II. Károly spanyol királynak (1665–1700) nem született gyermeke és a halála bármikor bekövetkezhetett. A trónra a már évtizedek óta rivalizáló I. Lipót, a Habsburg-ház osztrák ágának tagja (1657–1705) és a Bourbon XIV. Lajos francia király (1643–1715) tarthatott igényt, hisz ők egyaránt III. Fülöp spanyol király (1598–1621) unokái voltak.¹

Spanyolország nagyhatalmi pozíciója jelentősen meggyengült a 17. század végére. Ez a hanyatlás már az Armada² 1588-as bukása óta jelen volt. A század elején hatalmas költséggel jártak a Spanyol-Németalföldön kitörő folyamatos holland lázadások, amelyeknek végül a harmincéves háborút lezáró Vesztfáliai béke (1648) vetett véget. A spanyolok elveszítették holland birtokaikat, ráadásul, ugyanebben a háborúban számos helyen vereséget is szenvedtek, mind közül talán a legnagyobbat az 1643-as Rocroi-i³ csatában, amelyben a spanyol terciók⁴ alulmaradtak a franciákkal szemben. Az 1659-es pireneusi békében⁵ elveszítették Roussillion⁶ tartományt, amelyet így a franciák szereztek meg. 1640-ben a portugálok is kikiáltották függetlenségüket⁷ a spanyol koronától, amely végül egy három évtizedes háborúhoz vezetett. Ezt a konfliktust 1668-ban zárták le, ennek eredményeképp lett Portugália teljesen önálló.⁸

1665-ben II. Károly lett az új spanyol király. A spanyol Habsburgok rokonházasságainak köszönhetően II. Károly igen beteges uralkodó volt, aki vérszegénységben szenvedett, illetve igen csekély intellektussal rendelkezett. Ezért az országot gyakorlatilag az édesanyja, ausztriai Mária Anna régensként (1665–1675), nemesi kegyenceivel együtt irányította. II. Károly utódlása nagy problémákat okozott, hisz a király betegségei miatt nemzőképtelené vált. Így a Habsburg-ház spanyol ágának kihalása csak idő kérdésévé vált. A spanyol belpolitika is megosztott volt. Az arisztokrácia egyik része a Habsburg-család ausztriai

¹ Papp-Bárany 2006, 317.

² II. Fülöp király (1556–1598) nagy flottája, amelyet az Anglia elleni inváziójára küldött 1588-ban. A La Manche csatornán végül a legyőzhetetlennek vélt flotta vereséget szenvedett a Francis Drake és Charles Howard vezette angol flottától. Györkös 2006, 150.

³ Rocroi a mai francia-belga határnál fekvő település a Maas folyótól nyugatra.

⁴ Terciók: a koraújkori Spanyolország legerősebb katonai egységei, főleg hosszú pikákkal harcoltak, a 16 századi és a 17. század eleji csaták nagy részét ők dominálták. Bárany 2006, 149.

⁵ Pireneusi béke: a francia–spanyol háborút lezáró béke. A háború 1635-ben robbant ki a harmincéves háború keretein belül, a békét 1659 novemberében kötötték meg. Györkös 2006, 152.

⁶ Roussillion: a Pireneusok észak-keleti részén, a mai francia-spanyol határnál fekvő francia megye.

⁷ A portugál korona II. Fülöp spanyol Habsburg uralkodóhoz került 1580-ban a portugál uralkodóház kihalásával; ezt követően 60 évig a spanyol királyok töltötték be a portugál királyi címet egészen 1640-ig. Györkös 2006, 154.

⁸ Györkös 2006, 152–155.

ágát, míg a másik fele XIV. Lajos francia királyt és a francia Bourbonokat támogatta, mint lehetséges utódot. II. Károly még az életében megnevezte örököseit, Anjou Fülöpöt⁹ és XIV. Lajost, de maga az uralkodó is inkább a Bourbonokat tartotta alkalmasabbnak a Spanyol Királyság vezetésére.¹⁰

1700-ban végül bekövetkezett II. Károly halála. A franciák és a Habsburgok eleinte a spanyol kérdéssel kapcsolatban a békés megoldás hívei voltak. Ennek hátterében az állt, hogy a franciák kincstára és a hadsereg egyaránt rossz állapotban volt az elmúlt évtizedek háborúi miatt, illetve Ausztria is nemrég fejezte be az oszmánok elleni háborút, ahol bár Magyarországról a Temesköz kivételével sikerült kiűzni a törököt, őket is mind anyagilag mind katonailag kimerítette a háború.¹¹

Még II. Károly spanyol király halála előtt a franciák és a Habsburgok megegyeztek a spanyol kérdéssel 1698-ban a hágai egyezségben. Itt arra jutottak végül, hogy I. Lipót unokája, a bajor választófejedelem fia, József Ferdinánd fogja örökölni a spanyol trónt. II. Károly halála után ugyanakkor felosztják a királyság Európa többi részén fekvő tartományait. A franciák kárpótlásul megkapják a spanyolok itáliai birtokait, tehát Toscanát és az egykori Nápolyi királyság területeit, azaz Dél-Itáliát. Viszont, már a következő évben, 1699-ben József Ferdinánd meghalt. Így a két fél újra egyezkedésre kényszerült. A franciák a spanyol ügyben ismét rugalmasak voltak, elfogadták, hogy I. Lipót kisebbik fia kerül a trónra, cserébe a spanyolok birodalmának újrafelosztását kívánták elérni. Ez az osztrákoknak elfogadhatatlan volt, de a Habsburg öröklés a spanyol udvar felosztása nélkül a franciáknak volt vállalhatatlan, mert így a Francia Királyság újra egy Habsburg harapófogóba került volna, amiből már előzőleg is nehezen tudták magukat kiküzdeni.¹²

A spanyolok el akarták kerülni a francia monarchiával való újabb háborúskodást és a spanyol udvar felosztását ezért II. Károly spanyol király új végrendeletet írt, amely szerint a fentebb említett Anjou Fülöp, XIV. Lajos unokája kapja a trónt – azzal a kikötéssel – ha a későbbi francia trónigénnyről lemond. Fülöp trónra kerülése viszont így is sértette az osztrákok érdekeit, de a tengeri nagyhatalmak (Nagy-Britannia és Hollandia) elfogadták, mert úgy gondolták, hogy a Spanyol Királyság felosztásáról később is meg lehet állapodni.¹³ 1700 novemberében bekövetkezett II. Károly halála. Mivel Ausztrián kívül minden nagyhatalom

⁹ Anjou Fülöp: a francia Bourbon uralkodóház tagja, XIV. Lajos unokája, születésekor a francia Anjou tartomány hercege, így megkapta a Anjou nevet. V. Fülöp (1700–1746) néven koronázták meg spanyol királlyá. Bárány 2006, 152–153.

¹⁰ Györkös 2006, 152-153.

¹¹ Papp–Bárány 2006, 317.

¹² Papp–Bárány 2006, 317.

¹³ Papp–Bárány 2006, 317–318.

elfogadta Anjou Fülöp trónigényét, békésen elfoglalhatta a trónt és V. Fülöp néven meg is koronázták.¹⁴

V. Fülöp trónra lépését követően a francia külpolitika sorozatos provokatív lépéseket tett. Holland helyőrségeket ejtettek foglyul a spanyol Németalföldön. XIV. Lajos nem ismerete el hogy V. Fülöp nem számít már bele a francia trón várományosai közé, ezen felül elismerte a Stuartoknak az angol trónra való igényét.¹⁵ Ezen eseményeket követően a háború kitörése már elkerülhetetlenné vált. Így létrejött a franciaellenes nagy koalíció, amelyben Ausztria, Hollandia és Anglia (1707-től Nagy Britannia), illetve a Német-római Császárság jó néhány választófejedelme, grófsága, hercegsége foglalt helyet. Ezzel szemben a franciák mellett megtalálhatók voltak a spanyolok, a bajor választófejedelem, a kölni érsek (aki szintén Német-római választófejedelem), 1703-tól a Rákóczi-féle felkelés Magyarországon, illetve a Svéd Királyság, mint francia szimpatizáns (de nem léptek be, erről majd a későbbiekben lesz szó részletesebben)

A franciák gyorsan magukhoz vették a kezdeményezést és bevonultak a Rajna vidékére, Németalföldre és Észak-Itáliába. Ezeken a helyeken kezdetben sikereket értek el. A franciáknak a terve az volt, hogy a háború elején legyőzik a Habsburg Monarchiát majd a teljes erejükkel a holland és az angol csapatok ellen nyomulnak. A francia kezdetleges sikerek hatására Magyarország területén is kitört a Rákóczi-szabadságharc. 1704-re a franciák már az örökös tartományokat fenyegették, viszont Savoyai Eugén¹⁶ 1704. augusztus 13-án Höchstädt és Blenheim¹⁷ között súlyos vereséget mért a francia–bajor seregekre. A franciák és a bajorok kudarcának az oka többek között az volt, hogy a francia-bajor csapatok együttműködése nem volt megfelelő. Ez a csata a Rákóczi-szabadságharc szempontjából is az egyik nagyon fontos fordulópontra volt a háborúnak. Ezen francia megbicsaklásokhoz az is hozzájárult, hogy a francia tábornokok a kezdeti sikerekbe belekényelmesedtek és tétlenkedtek. A vereség gyakorlatilag azt jelentette, hogy a Német-római Császárság belső területeiről a franciák kiszorultak és ezzel odaveszett az a lehetőség, hogy a kuruc és francia csapatok a későbbiekben egyesüljenek.

¹⁴ Papp–Bárany 2006, 317-318.

¹⁵ Papp–Bárany 2006, 318.

¹⁶ Savoyai Eugén (Savoyai Jenő, 1663–1736): Franciaországban született, fiatalkorát a francia királyi udvarban töltötte, egyes feltételezések szerint homoszexuális kicsapongásai miatt száműzték. 1683-ban csatlakozott a Bécs felmentésére induló keresztény haderőhöz, majd ezt követően a Magyarországon folyó törökellenes harcok egyik vezető hadezére lett. A spanyol örökösödési háborúban többször is győzelemre vezette a császári haderőket. Oross 2019, 9.

¹⁷ Höchstädt és Blenheim: Bajorország keleti részén a Duna partján elhelyezkedő települések.

1.2. Rákóczi szabadságharca

A török kiűzése után I. Lipót Habsburg uralkodó kiterjesztette Magyarországra az abszolutizmust, amely a magyar társadalom részéről komoly feszültséget váltott ki. A rendi jogok visszaszorításával és a protestánsok üldözésével a nemesség haragját, míg a magas adókkal a jobbágyok elégedetlenségét váltották ki. A volt végvári vitézeket és a hajdúkat is elküldték, helyüket osztrák katonák vették át. Már 1697-ben kitört a hegyaljai felkelés Tokajnál, amit végül a császáriak levertek.¹⁸

A spanyol örökösödési háború kirobbanásával a magyar nemesség hamar meglátta a lehetőséget a felkelésre. 1703 tavaszán a Lengyelországban tartózkodó II. Rákóczi Ferencet (1676–1735) Esze Tamás¹⁹ felkereste és megkérte, hogy álljon Magyarországon a kuruc mozgalom élére. A nemeztközi helyzetet kihasználva Rákóczi elfogadta a felkérést, amit a breznai kiáltványban rögzített és ugyanitt harcba szólított minden nemes és nemtelen magyart. XIV. Lajosnak a magyar felkelés nagyon jól jött a Habsburgok hátában, így Rákócziékat anyagiakkal, kiképzőtisztekkel, és fegyverekkel kezdte el támogatni.²⁰

Eközben a felkelőket 1703 júniusában gróf Károlyi Sándor²¹ (1668/1669–1743) császári csapatai legyőzték. Ezt követően Károlyi Bécsbe indult, hogy a császárnak beszámoljon a győzelemről. Időközben a kurucok elfoglalták a Tiszántúlt és Károlyi feleségét is fogságba ejtették. Károlyi helyzetét továbbá az is rontotta, hogy a Habsburg-udvarba megérkezett a Tiszántúl elvesztésének híre, ami az uralkodó bizalomvesztését okozta Károlyi felé. Ezután ő maga arra a belátásra jutott, hogy amit tett azt a hazája ellen tette, így 1703 ősszén beállt Rákócziék mellé, példáját sorra követte a magyar nemesség, így Rákóczi a későbbiekben egy táborban tudhatta mind a magyar nemességet mind a jobbágyságot.²²

Ugyanebben az évben Rákóczi bevezette a vetési pátenst, amellyel a jobbágyok a szabadságharc folyamán mentesültek a földesúri szolgálatok alól, illetve jogi védelmet biztosított a katonáknak a háború alatt. A szabadságharc első évében a kurucoknak sikerült igen jelentős területeket megszerezniük. Elfoglalták a Felvidék nagy részét, illetve az Alföldön is jelentős sikereket könyvelhettek el, megszerezték a Duna–Tisza közét.²³

¹⁸ Asztalos 2006, 80.

¹⁹ Esze Tamás (1666–1708): A Tiszaháti felkelés vezéralakja, később a Rákóczi-féle kuruc mozgalom egyik vezető személye. Esze 1954, 285.

²⁰ Esze 1954, 285–286; R. Várkonyi-Kis 2004 30-34; Köpeczi- R. Várkonyi 2004, 148-152.; Köpeczi 2003, 692

²¹ Gróf Károlyi Sándor (1668/1669–1743): Szatmár vármegye főispánja (1687–1722) később kuruc hadvezér.

²² Asztalos 2006, 134–137; R. Várkonyi-Kis 2004. 44-49; Köpeczi- R. Várkonyi 2004, 162-163.

²³ Asztalos 2006, 137; R. Várkonyi-Kis 2004. 44-49; Köpeczi- R. Várkonyi 2004, 178-179

1704-re a kurucok ellenőrzésük alá vonták Erdély jelentős részét is. Rákóczi célja az volt, hogy megszerezze Erdély fejedelmi címét és az ottani rendeket is maga mellé állítsa. Ennek érdekében lobbizott a svéd és francia udvarnál hogy támogassák a fejedelmi címért való elindulásban, hogy nemzetközileg is elismert legyen. 1704. július 5-én összehívta az erdélyi országgyűlést. A császáriak megtiltották az erdélyi rendeknek hogy részt vegyenek a Rákóczi által meghirdetett országgyűlésen. Ennek ellenére Rákóczit már az országgyűlés legelső napján, szinte egyhangúlag megválasztották erdélyi fejedelemnek. Ezzel már az erdélyi rendeket is maga mögött tudhatta.²⁴

Ezután 1705-ben már a Dunántúlt is sikerült a kurucoknak elfoglalniuk Vak Bottyán János²⁵ vezetésével. 1705-re már az ország jelentős része a kurucok kezén volt. Ugyanezen évben I. Lipót is elhunyt, helyére I. József lépett (1705–1711). Ezen események hatására össze kellett hívni az országgyűlést. Ez még az év őszén meg is történt Szécsényben. Itt 19 törvénycikket hoztak meg és kikiáltották a rendi konföderáció létrejöttét, amelynek az élén II. Rákóczi Ferenc, mint vezérlő fejedelem állt. Mellé 24 tagú szenátust állítottak fel, illetve rézpénz veretéséről is döntöttek.²⁶

Eközben a nemzetközi helyzet romlani kezdett Rákócziék számára, mivel a franciák és a bajorok vereséget szenvedtek Höchstädtnél. Ezzel Rákóczi azon terve, hogy a francia–bajor haderőket egyesüljön Bécsnél és végzetes csapást mérjen az osztrákokra szertefoszlott. A francia vereség hatása közé tartozik továbbá, hogy a francia anyagi támogatások mértéke elkezdett csökkenni és a későbbiekben meg is szűnt. Így Rákóczinak új szövetségesek után kellett kutatnia. Ezért elkezdett diplomáciailag nyitni a svédek, a lengyelek és később az oroszok felé.²⁷

1.3. A nagy északi háborútól az Oszmán fogságig/vendégségig

A Svéd Királyságnak a 30 éves háború utáni nagyhatalmi pozíciója kezdett meginogni. Ennek az oka az volt, hogy a birodalom túlterjeszkedett ahhoz képest, mint amit anyagilag stabilan fenn tudott volna tartani. Így különböző kölcsönhöz kellett nyúlnia, ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy bár Svédország katonailag még mindig Európa éllovasai közé tartozott, jelentős adósságot halmozott fel. Az abszolutista svéd korona problémái között az is jelen volt, hogy a

²⁴ Asztalos 2006, 215–216. R. Várkonyi-Kis 2004, 70-72;

²⁵ Vak Bottyán János (1643-1709): kuruc hadvezér és protestáns kismemes, katonai pályafutását a császári seregben kezdte és részt vett a török ellenes harcokban. Ezen harcok alatt vesztette el az egyik szemét, amit egy golyó talált el. Czigány 1994, 20–29.

²⁶ Asztalos 2006, 223–224. R. Várkonyi-Kis 2004, 123-133; Köpeczi- R. Várkonyi 2004, 238-240

²⁷ Asztalos 2006, 164–165.

tartományainak jelentős része eltérő etnikumú és eltérő fejlettségű volt. Ennek következtében rengeteg feszültség és lázadás történt ezekben a provinciákban. Svédország nagyhatalmi presztízsen az is rontott, hogy 1675-ben vereséget szenvedett a poroszoktól, aminek következtében elveszítette a svéd Pomerániát.²⁸

Ezen nehézségek ellenére, 1697-ben, XII. Károly hatalomra kerülésekor a svéd haderő még mindig Európa egyik legerősebb hadseregei közé tartozott. Ugyanakkor, diplomácia terén a svédek elszigetelődtek. Ekkortájt a spanyol örökösödési háború már a küszöbön állt és a svédek egyik legfontosabb szövetségesét, a XIV. Lajos vezette francia monarchiát körülzárták Anglia, Hollandia és a Habsburgok. Ebből kifolyólag Franciaországtól nem várhattak katonai segítséget.²⁹

Az orosz–török háború lezárta I. (Nagy) Péter orosz cár (1682–1721) Svédország ellen fordult, hogy Oroszországnak Balti-tengeri kikötőket szerezzen, és így csatlakozzon a nyugati világ kereskedelméhez. Ráadásul az sem elhanyagolható, hogy II. Erős Ágoston szász választófejedelem (1694–1733) – látván XII. Károly imperialista hajlamait – egy koalíciót hozott létre a svédek ellen, amelyhez Dánia, a Lengyel Királyság, és a livóniai német nemesség is csatlakozott.³⁰

Miután megalakult a nagy svédellenes koalíció, már csak idő kérdése volt, hogy ki fog előbb támadni. Végül a dánok és a lengyelek indították meg a támadást. A dánok 1700 elején megtámadták a svéd szövetséges Holsteint, a lengyel erők pedig megtámadták az ekkor svéd fennhatóság alatt álló Rigát. XII. Károly a támadások hírére mozgósította a svéd szárazföldi és tengeri haderőt. A svéd flotta a korban már jó ideje dominálta a Balti-tengert, így lényegében a Balti térség legerősebb flottájának számított. Ennek köszönhetően a Balti-tengeri kereskedelmet is a svédek dominálták.³¹

XII. Károly személyesen állt a svéd haderő élére. A hadiflottával először a dánok ellen indult. Az uralkodó az ellenséges flottát kikerülve a dán fővárost, Koppenhágát blokád alá vonta, majd kikötőit elpusztítva partra szállt a fővárosban. Mivel a dánokat a főváros megtámadása váratlanul érte nem tudtak rendesen felkészülni, így a svédeknek komoly ellenállás hiányában könnyűszerrel sikerült legyőzniük a koppenhágai helyőrséget. IV. Frigyes dán királyt (1699–1730) békére kényszerítették, így a háborúból hamar ki tudták ütni a dánokat.

²⁸ Svéd Pomeránia: Pomeránia Németország észak-keleti partvidékén fekszik, amelynek központja Stettin (a mai: Szczecin). A svédeknek a harmincéves háborúban sikerült megszerezniük a nyugati területeit. Papp–Bárány-Kovács 2006, 314.; Papp–Bárány 2006, 320.; Voltaire 1965, 13-14;

²⁹ Papp–Bárány 2006, 320–321.; Voltaire 1965, 17-20

³⁰ Papp–Bárány 2006, 321.; Hahner 2021, 147-148

³¹ Papp–Bárány 2006, 320–321. Hahner 2021, 147-148

Eközben a lengyeleket a svéd lokális erők szorították ki a lettországi svéd területekről. I. Péter orosz cár is személyesen állt a seregei élére, megindult a svéd Baltikum felé és megkezdte Narva³² erődjének ostromát. Így lényegében XII. Károly a dánok legyőzése után indult is a Baltikumba, hogy még időben felmentse Narvát. I. Péter úgy döntött, hogy otthagyja a Narvát ostromló orosz seregét, mert úgy vélte, hogy az erődöt védő svédekkel szemben túlerőben vannak, így ez idő alatt ő tud államügyeket intézni. Az erőviszonyokat tekintve az oroszok a mintegy 30 ezer fővel óriási túlerőben voltak. A svédek a narvai védőkel együtt kb. 14 ezer főt számláltak (4 ezer fő védő). 1700. november 20-án nagy hóvihar kerekedett és a szél az oroszokkal szembe fújta a havat. Ezt kihasználva a király és tanácsosai végül arról döntöttek, hogy megindítják a támadást a cári csapatok ellen. A svédeknek a meglepetés erejével sikerült áttörniük az oroszok vonalait így az orosz sereg jó része fejvesztve menekült, sokan a Narva folyónál veszítették életüket, mivel a sok menekült a híd már nem bírta el.³³

A svédek a csatát követően úgy döntöttek, nem indítják meg a támadást Oroszország belső területei felé. Úgy gondolták, hogy a Lengyel–Litván Unió és a szászok nagyobb fenyegetést jelentenek, mint az oroszok, illetve még hosszú idő lesz mire az oroszok kiheverik a vereséget. A Svéd Királyság jelentős sikereket ért el a Lengyel–Litván területeken is. 1701-ben sikerült a Daugava folyónál³⁴ győzelmet aratnia a lengyel–litván és szász erők ellen, majd 1702-ben a kliszówi³⁵ csatában sikerült újra megvernie a nagy túlerőben lévő – II. (Erős) Ágost vezette – lengyel–litván és szász koalíciós erőket. Ebben az évben a svédek bevették Krakkó városát is.³⁶

1706-ra sikerült a Lengyel–Litván Uniót térdre kényszeríteni. A szejm³⁷ még 1704-ben megvonta a bizalmat Erős Ágosttól, helyére, Károly fellépésére, a svédbarát I. Szaniszló (1704-1709) került. Azonban Ágost nem volt hajlandó lemondani a trónról, így a harcok tovább folytatódtak, mivel Ágost (Nagy) Péter cár támogatását élvezte. 1706-ra végül sikerült Erős Ágostot lemondatni a lengyel trónról (1709-ig). Ezt követően a híveivel azon munkálkodott, hogy a hatalmát visszaszerezze, így a Lengyel–Litván Uniót polgárháborúba sodorta.³⁸

³² Narva: A mai észt-orosz határon fekvő település, amely egy fontos Balti tenger menti kereskedelmi város volt a történelem folyamán.

³³ Papp–Bárány 2006, 321. Hahner 2021, 148

³⁴ Daugva folyó: a mai Lett, Belarusz, és Orosz területeket szeli át, amely Rigánál ömlik bele a Balti tengerbe.

³⁵ Kliszów: a mai Lengyelország területén Krakkó és Varsó között helyezkedik el.

³⁶ Papp–Bárány 2006, 321 Hahner 2021 148-149.

³⁷ Szejm: lengyel nemesi tanács, amely gyakorlatilag irányítja a Lengyel-Litvánuniót, minden nemesnek vétőjoga van, a király jogkörei igen csekélyek benne.

³⁸ Papp–Bárány 2006, 321.; Asztalos 2006, 306.

A svédek a sikereiket annak köszönheték, hogy a haderejük a kor legmodernebb muskétáival és pikákkal is fel volt szerelve, az elit gyalogságuk bajonett mellett karddal is rendelkezett. Mindezekon felül a svéd katonák még békeidőben is több éven át tartó kiképzésen és folyamatos gyakorlatozáson vettek részt, illetve a tiszti kart is hozzáértés alapján nevezték ki. A jól kiképzett és felfegyverzett diszciplináris haderőn felül a svédek jól kiépített utánpótlási hálózattal is rendelkeztek (főleg a lengyel–litván területeken). Fontos megemlíteni a korábbi győzelmek és a király jelenlétéből származó morált is, ami nagy lendületet adott a katonáknak.³⁹

Az oroszoknak időközben sikerült a Narvánál elszenvedett vereséget kiheverniük és támadást indítottak a svédek Balti-tengerparti területei ellen, amíg a svédek a lengyelekkel hadakoztak. Ezzel sikerült utánpótlásuk egy részét elvágniuk. A svéd ellátmány már amúgy is problémákkal küszködött, mert a megszállt területek túlzott sarcolása elégedetlenségekhez vezetett, aminek hatására az utánpótlás akadozni kezdett. 1707-ben Károly Lengyelországból megindult Oroszország felé Moszkva elfoglalására. I. Péter cár tudta, hogy a svédek támadni fognak ezért a felperzselt föld taktikát alkalmazta, így az orosz területeken nem állt rendelkezésre a svéd sereg számára elegendő muníció. Ennek tükrében XII. Károly úgy döntött, hogy Ukrajna élelemben gazdag földjei felé veszi az irányt. 1709-ben megkezdte Poltava ostromát, ami egy erősített város volt. Károly úgy látta, hogy a település a későbbiekben az oroszországi műveleteinek fontos központja lehet. A cár, amint értesült Poltava ostromáról seregeivel a svédek ellen vonult. Közben az ostrom alatt Károly lábát egy golyó találta el így az uralkodó már sérülten volt jelen a város ostrománál. A svédeknek 1708-ban sikerült szövetségest találniuk a helyi kozákok, Ivan Mazepa (1687–1709) hetman személyében,⁴⁰ de ez sem javított sokat a helyzetükön. Végül a svéd és orosz sereg 1709. június 27-én ütközött meg Poltava mellett. Az orosz haderő létszáma kb. 45 ezer fő lehetett, míg ezzel szemben a svédek 17 ezren voltak. A csata végül a svéd kimerültségének és élelmiszerhiányának, illetve az orosz túlerőnek köszönhetően svéd vereséggel zárult.⁴¹

A Poltavai vereség után a svéd sereg a Balkán és a Besszarábia területei felé menekült, ahol a haderő egy része levált, hogy téli szállást keressenek Magyarországon. XII. Károly az Oszmán birodalomba ment, hogy megkapja III. Ahmed szultán (1703–1730) védnökségét és rábírja, hogy együttes erővel I. Péter, az oroszok másik nagy riválisa ellen vonuljanak. Főhadiszállását a Besszarábia déli részén fekvő Bender várába rendezte be, amely akkor a helyi

³⁹ Árvai 2017, 36–37.

⁴⁰ Hetman: kozák vezető, kormányzó.

⁴¹ Varga 2010, 107–108.; Papp–Bárány 2006, 322.; Árvai 2017, 32–33.; Hahner 2021, 151

vilajet⁴² központja volt. Bár eleinte fogolyként kezelték, a szultán végül megadta a védnökséget. Időközben Lengyelországban is leváltották I. Szaniszlót és a helyére orosz nyomásra újra II. Erős Ágost került. A szultán nyilvánvalóan azért is adta meg a védnökséget mert az oroszokat legfőbb riválisának tekintette. Mindez Károly számára azt is jelentette, hogy a szultán pénzzel támogatta, illetve lovakat és egyéb anyagi javakat ajándékozott neki, tehát gyakorlatilag az oszmán állam eltartása alatt élt. Péter követelte XII. Károly kiadatását, azonban III. Ahmed a krími tatárok nyomására hadat üzent az orosz cárnak. I. Péter mozgósította seregét azonban a Prut⁴³ menti csatában, 1711-ben, az oszmánok kis híján foglyul ejtették az oroszokat, de tárgyalás útján sikerült megbékélniük és mindössze az Azov⁴⁴ városa menti kikötőket kellett átadniuk, illetve biztosítaniuk kellett XII. Károly átvonulását is hazafelé. A békére végül azért is került sor mert az oszmánok tudták, hogy a haderejük rossz állapotban volt, így nem mertek egy hosszú távú háborút vívni az oszmánokkal. Ezt követően, a fentebb részletezett okok miatt az oszmánok megpróbálták rábeszélni XII. Károlyt a birodalom elhagyására, de a hajthatatlan svéd király minden áron el akarta érni, hogy a szultánnal közösen háborúzzanak az oroszokkal, így nem volt hajlandó távozni, illetve csak akkor, ha Lengyelországon keresztül oszmán csapatok kíséretével teheti meg azt. 1713 januárjában a törökök még utoljára megpróbálták rávenni Károlyt a távozásra.⁴⁵ Károly felháborodásában kijelentette, hogy ha a törökök erőszakosan akarják őt kitoloncolni akkor ő és emberei az ellenállnak. Ezt követően a király megölette a szultántól ajándékba kapott lovakat. Ezután a király rezidenciáját 26 ezer fős török és tatár sereg vette körbe, ezzel szemben a svédek 600–700-an voltak, így a király újra fogságba került. A király ellenállt ezen török erőknek. Ballagi Aladár szerint ennek az incidensnek 200 török és 15 svéd halálos áldozata lehetett.⁴⁶

⁴² Vilajet: oszmán közigazgatási egység (tartomány) amelynek az élén a beglerbég vagy egy pasa állt.

⁴³ Prut folyó: a mai Moldávia nyugati részét átszelő folyó.

⁴⁴ Azov: a Fekete- tenger partján fekvő észak-keleti partján fekszik erről a városról nevezték el az Azovi-tengert, amit a Kercsi-szoros választ el a Fekete-tengertől.

⁴⁵ Arról, hogy a szultán milyen útvonalat ajánlott neki, arról a későbbiekben lesz szó.

⁴⁶ Papp–Bárány 2006, 322.; Ballagi 1922, 17–18., 69–70, 62-63.; Hahner 2021, 152

2. Svéd–magyar kapcsolatok 1703-1714 között

2.1. Rákóczi és a svédek

Rákóczi a francia–bajor szövetség mellett igyekezett minél több nagyhatalommal jó viszonyt ápolni, így a svédek XII. Károllyal az élen a kurucok fő diplomáciai célpontjaivá váltak. Ez nem meglepő, hisz a svédek és a magyarok között a diplomáciai kapcsolatok mintegy egy évszázadra vezethetők vissza. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) és II. Gusztáv Adolf svéd király (1611–1632) sűrűn küldtek követeket egymásnak a lengyel–litván kérdés miatt, illetve I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1630–1648) is a svédek mellett belépett protestáns oldalon a harmincéves háborúba. Fia, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660) is szövetekezett a svédekkel a lengyel–litvánok ellen.⁴⁷

Ráday Pál⁴⁸ (1677–1733) először 1704 februárjában kereste fel a svédeket, de nem ők voltak az egyetlen diplomáciai célpont, mert útközben több lengyel főúrral is egyeztetett, illetve a svédek után tovább ment Poroszországba, hogy tárgyaljon I. Frigyes porosz királlyal (1657–1713). Ráday először márciusban, Carl Piperrel, XII. Károly kancellárjával (1697–1716) találkozott és átadta a memorandumot, amelyben rögzítve voltak a követségének a céljai. Ezt a memorandumot a kancellárnak át kellett adnia Károlynak. A követségi célok között ekkor még nem szerepelt sem katonai segítségnyújtás sem pénzügyi támogatás, hisz a franciák és a bajorok támogatták őket fegyverekkel és anyagiakkal, illetve a későbbi katonai együttműködés terve is megvolt. Tehát a szabadságharc ekkor még nem szorult a svédek anyagi és katonai támogatására.⁴⁹ Ráday követségének így a valódi célja az volt, hogy a svédek és a poroszok befogadják a magyar rendeket a svéd–porosz szövetségbe, illetve a jövőben kötendő kuruc–lengyel szövetséget támogassák, ezen felül a szabadságharc és a spanyol örökösödési háború győzelme esetén garantálják Magyarország függetlenségét a Habsburgokkal szemben.⁵⁰

XII. Károly végül 1704 áprilisában fogadta Rádayt. A spanyol örökösödési háború kapcsán a franciák és a bajorok próbáltak már a svédeknel lobbizni, hogy segítsenek be a Habsburgok ellen, de Károly ezt elutasította, hisz hiába aratott folyamatosan győzelmet a túlerővel szemben, a svédellenes koalíció még mindig fennállt, így nem állt érdekében a két háborút összevonni, hiszen akkor már a Habsburg Monarchiát, Angliát és Hollandiát is az ellenfelei között tudhatta volna. Nem melleleg XII. Károlyt megkereste a két tengeri

⁴⁷ Kármán 2013, 117., 124. Benda- Maksay 1955, 114-115

⁴⁸ Ráday Pál (1677–1733): kuruc diplomata, kancellária igazgató, jómódú nemes, földbirtokos.

⁴⁹ Kármán 2013, 117. Benda- Maksay 1955, 114-115

⁵⁰ Kármán 2013, 117. Benda- Maksay 1955, 130

nagyhatalom, Hollandia és Anglia is, de az uralkodó természetesen nekik is nemet mondott, mert nem akart semmilyen szinten belesodródni a spanyol örökösödési háborúba.⁵¹

Ezen okokból kifolyólag már Ráday sem számíthatott jobbra, ugyanis Carl Pipper kancellár közölte, hogy még a megérkezése előtt, februárban, egy osztrák követ járt nála, aki arra kérte a svéd uralkodót, hogy ne segítse a Magyarországi lázadókat. Ezt tudomásul véve, Ráday a beadványban szereplő porosz–svéd szövetségbe való magyar fél felvételét inkább már nem is említette, így a lengyelekkel való szövetség támogatását és a sikeres szabadságharc esetén a magyar függetlenség garantálását nyújtotta a király elé. Ráday próbált még úgy hatni az uralkodóra, hogy a későbbiekben mindezekért cserébe Magyarországról is érkezhetsz segítség a későbbi nagyhatalmi tervei megvalósítására.⁵² Mindezekon felül még azt is felhozta Károlynak hogy ha az oszmánok a Habsburgok nyomására megtámadják Rákóczi fejedelemségét, akkor a svédek lépjenek be a kurucok oldalán. Ezzel azért is érvelt, mert a korban továbbra is nyomós érvnek számított a keresztény Európa védelme, amit a svéd király is a kötelezettségének érzett. A király azonban nem tekintette egyenrangú tárgyaló félnek Rákóczi kuruc mozgalmát, ami abban mutatkozott meg főként, hogy a király a kancellárjával íratta alá a leveleket, így a magyar felet nem tartották legitim tárgyalópartnernek. Emiatt a tárgyalások nem hoztak a kurucok számára biztató eredményt.⁵³

1704 júliusában az erdélyi rendek megválasztották Rákóczit erdélyi fejedelemnek. Ezt követően a svédekkel a diplomáciai kapcsolatot 1705 tavaszán újra felvették. Rákóczi úgy gondolta, hogy most már a fejedelmi cím birtokában diplomáciailag sokkal komolyabb bánásmódban fog részesülni, így az uralkodói címéről mielőbb tájékoztatni kívánta XII. Károlyt. Rákóczi és Ráday új együttműködési tervet dolgozott ki a svédekkel. Jobban fel akarták vázolni a lengyel–magyar szövetség részleteit. 1704 augusztusában a francia és bajor csapatok vereséget szenvedtek Höchstädtnél a koalíciós erőktől. Emiatt Rákócziék azon terve, hogy egyesülnek a francia–bajor csapatokkal, és együttes erővel végső csapást mérnek Ausztriára szertefoszlott. Így Rákócziék az első számú szövetségeseiktől végképp elszigetelődtek, a további években a francia anyagi támogatás folyamatosan csökkent, amíg meg nem szűnt teljesen.⁵⁴

Ezen okokból Rákócziéknak a svédekkel tervezett újabb lepaktálási kísérletükben már benne volt egy esetleges katonai együttműködés a császárral szemben. Az új tervezetükben

⁵¹ Kármán 2013, 118–119. Benda- Maksay 1955, 135-136

⁵² Kármán 2013, 119.; Asztalos 2006, 154.

⁵³ Kármán 2013, 119. Benda- Maksay 1955, 135-136

⁵⁴ Kármán 2013, 119–120; Gebei 2009, 33-34

az szerepelt, hogy XII. Károly svéd csapataival egyesülve Sziléziára támadnak, majd ott megverik a császári erőket, ezt követően békére kényszerítik a Habsburgokat. Ezután, miután leszámoltak nyugaton az ellenségeikkel, I. Péter Oroszországa ellen vonulnak közösen, így kölcsönösen segítve egymás katonai érdekeit. Rákóczi tanácsadói szerint ennek a tervnek azért is volt némi relevanciája, mert az osztrákok szemmel láthatóan inkább az oroszokat támogatták a svédek ellen. Az osztrákok és az oroszok egymással való szimpatizálása viszont valóban komoly dilemma elé állította Károlyt. Rádaynak fel kellett hozni egy katonai egység csere ötletét, amely szerint a kurucok adnak a svédeknek könnyűlovas egységeket nehézlovas egységekért cserébe. Ráday, hogy meggyőzze XII. Károlyt a magyarok megbízhatóságáról, és arról, hogy erős szövetségesek lesznek a jövőben, beszámolt neki a szabadságharc addigi sikereiről, például a Dunántúl megszerzéséről, a Felvidék feletti teljes kontrollról, és hogy Rákóczit az erdélyi rendek fejedelemmé választották. Rákóczi erdélyi fejedelmi címe azért is volt fontos, mert a korábbi erdélyi fejedelmek tradicionális szövetségesei voltak a svéd uralkodóknak az előző évszázadban.⁵⁵

Az új memorandumban az előzőekhez képest már nem csak egyszerű diplomáciai kapcsolat kiépítése volt a cél, mert az előzőben nem volt szó sem katonai, sem pénzügyi támogatásról. Most viszont, hogy a franciák támogatása egyre inkább gyengült, rá voltak kényszerülve arra, hogy újabb támogató partnert keressenek. Ráday, hogy még inkább meggyőzze a svéd királyt, azzal az érveléssel is előállt, hogy ha a király aggódik az osztrákok legyőzése utáni nagyhatalmi űr miatt, akkor a svéd–lengyel–magyar szövetség könnyen befogja majd pótolni azt.⁵⁶

Azonban, XII. Károly hiába részesítette jó fogadtatásban Ráday Pált, újfent elutasította a kuruc követ ajánlatát, és a válaszlevelet is ugyanúgy kancellárján keresztül küldte vissza Rákóczinak. Ennek hátterében továbbra is az állt, hogy Károly nem szeretne volna tovább szaporítani ellenségei számát, még az óriási győzelmei ellenére sem, mert ő is egy ellene létrejött koalíció ellen harcolt és nem akarta a franciák ellen létrejött koalíciót is magára haragítani. Bár hiába nem szimpatizáltak a Habsburg Monarchia nagyhatalmi törekvéseivel, a koalíció másik két nagy tagjával, Hollandiával és Angliával igen jó viszonyt ápoltak és finoman szólva sem néztek volna jó szemmel egy svéd agressziót az osztrákok ellen. Arról nem is beszélve, hogy e jó kapcsolatoknak is köszönhető részben, hogy a dánok a békét felrúgva nem

⁵⁵ Kármán 2013, 119–120.; Asztalos 2006, 306.; Benda- Maksay 1955, 252-256

⁵⁶ Kármán 2013, 120. Benda- Maksay 1955, 249

támadták meg Károly hátszágát távollétében. Döntésével igyekezett minden olyan gyanút elhárítani, hogy ő támogató a Habsburgok hátában a magyarországi felkeléseket.⁵⁷

A tárgyalások ugyanakkor nem voltak eredménytelenek a kurucok szempontjából. XII. Károly erősen szorgalmazta Rákócziék részéről azt a vállalását, hogy egy követmisszióval megpróbálják meggyőzni az oszmánokat az oroszok megtámadásáról. Ugyanakkor a magyaroknak nem tudott mást ígérni, minthogy egy esetleges osztrák–magyar béketárgyalás esetén vállalja a közvetítő szerepét, erről már a korábbi tárgyalásoknál is szó esett, viszont ezt az ajánlatot akkor I. Lipót elutasította. Ezt követően egészen 1706-ig nem került sor újabb diplomáciai interakcióra.⁵⁸

1704-ben Erős Ágostot a szejm megfosztotta trónjától, helyére négy ember neve került szóba: Leszcynszkij Szaniszló, XII. Károly, Szobieszki Jakab és II. Rákóczi Ferenc. XII. Károly viszont nem akart protestáns királyként egy katolikus királyság trónjára ülni, ezért ő Szaniszlót támogatta. Rákóczi a nagyapja végett, II. Rákóczi György miatt jött szóba a lengyel trón kapcsán. Azonban, Rákóczi nem akart lengyel király lenni, és ezt azzal indokolta, hogy ő Magyarország felszabadításában érdekelt elsősorban. Időközben a svédek egy vadászat közben Szobieszki Jakabot lefogták, így a XII. Károly által támogatott Szaniszlót választották meg a lengyel rendek királynak. Időközben a Habsburgok udvarába is eljutott Rákóczi potenciális lengyel királyi jelöltsége, és tartottak attól, hogy ha megválasztják Rákóczit akkor Magyarország és a Lengyel–Litván Unió egyesül majd. Ezen okokból kifolyólag a császáriak követet küldtek a lengyelekhez, hogy garantálják, nem fognak beavatkozni a magyarországi fejleményekbe a kurucok oldalán, bárkit is választanak meg.⁵⁹

1706-ban került elő újra Rákóczi potenciális lengyel királyi jelöltsége. Ugyan a svédeknek sikerült lemondatniuk II. (Erős) Ágostot a lengyel trónról, I. Péter orosz cár nem ismerte el I. Szaniszló lengyel királyt. II. Ágost lemondásával a cári Oroszország egyedül maradt a svédekkel szemben, ezért az oroszok az osztrákoknak egy szövetségi ajánlatot küldtek, de I. Péter felajánlotta közvetítőin keresztül Rákóczinak a lengyel koronát.⁶⁰

A fejedelem a jelenlegi estében az ajánlaton elgondolkodott mert a kurucoknak igen nagy problémát jelentett az, hogy az európai udvarok a legitimáció hiánya miatt nem veszik komolyan a diplomáciai kezdeményezéseit. Rákóczinak viszont esze ágában sem volt az I. Szaniszló lengyel királyt támogató XII. Károlyt magára haragítani és így szembe kerülni vele.

⁵⁷ Kármán 2013, 121.

⁵⁸ Kármán 2013, 121.; Benda- Maksay 1955, 281-286

⁵⁹ Asztalos 2006, 154–155.; Benda- Maksay 1961; 208-209

⁶⁰ Asztalos 2006, 306.; Kármán 2013, 122.;

Rákóczi erre azt válaszolta I. Péternek, hogy a lengyel koronát akkor fogadja el, ha lengyel rendek is felajánlják neki. Ezt követően Rádaynak lett egy titkos útja XII. Károly svéd királyhoz, aki ekkor Szászországban tartózkodott. Ráday közölte a királlyal a cár ajánlatát. Többek között felajánlotta a körvonalazódni kezdő osztrák–orosz szövetség miatt a Habsburgok elleni közös támadás tervét. Mindezek mellett a svéd királytól garanciát kért, arról hogy ha a cár ajánlatát visszautasítják és az oroszok betörnek Magyarországra akkor segítenek kiűzni őket. XII. Károly végül azt közölte Rádayval, hogy hamarosan a lengyel területeken lévő orosz csapatokat kiűzi onnan, ezért kérte, hogy addig maradjon jóban a cárral, míg ezt meg nem teszi.⁶¹

Időközben I. József német–római császár visszautasította a cár ajánlatát és megkérte, hogy ne támogassák a magyarországi lázadást. Ennek következtében Péter még inkább eltökélt lett abban, hogy Rákóczit támogassa a lengyel királyi cím megszerzésében. I. József eközben 1707-ben elismerte a sziléziai protestánsok szabad vallásgyakorlását annak érdekében, hogy elháruljon minden olyan indok, ami esetleg a svéd király agresszióját eredményezte volna velük szemben.⁶²

XII. Károly megfenyegette Rákóczit, hogy amennyiben I. Szaniszló ellen fordul akkor az ellenségének fogja tekinteni, illetve, ha szövetséget merészel kötni az oroszokkal akkor segít a Habsburgoknak leverni a szabadságharcot. Rákóczinak ezt követően az volt a terve, hogy a XIV. Lajos francia királlyal való kapcsolatát kihasználva megpróbálja közvetíteni XII. Károly svéd király és I. Pétert orosz cár között. Rákóczi mind a rendi gyűlés mind végül a lengyel invitálás hatására végül elfogadta I. Péter ajánlatát, így létrejött az 1707-es a Varsói szerződés II. Rákóczi Ferenc és I. Péter orosz cár között. A cár mindezek felül azt is ajánlotta, hogy pénzzel és hadsereggel fogja majd támogatni, mint lengyel királyt. Így ezzel potenciálisan létrejöhetett volna egy orosz–lengyel és magyar szövetség. Ugyanakkor, azért is fogadta el a cár ajánlatát Rákóczi, mert tartott attól, hogy Péter az osztrákokkal való jó viszonya végett végül Magyarországra támad. I. Péter békeajánlatot küldött XII. Károlynak de ezt ő továbbra sem fogadta el. Rákóczinak a lengyel trónnal kapcsolatos ambícióit a svéd király romba döntötte, mikor az orosz csapatokat kiűzte a lengyel–litván unió területéről. A lengyelek is végül visszakoztak Rákóczi megválasztásától, mert ők abban reménykedtek, hogy lesz alkalmuk így egy béketárgyalást kieszközölni.⁶³ Ezt követően a poltavai csatáig (1709) nem állt helyre a

⁶¹ Asztalos 2006, 306–307.; Kármán 2013, 122.; Benda- Maksay 1961, 294-296

⁶² Asztalos 2006, 306.; Czigány 1994, 1021. Benda- Maksay 1961, 294-296

⁶³ Asztalos 2006, 309–315.; Kármán 2013, 122–123.;

kuruc és svéd diplomáciai kapcsolat. XII. Károly a poltavai vereség után már nem jött számításba számottevő kuruc szövetségesként.⁶⁴

Rákóczi ezúttal Rádayt Moldovába küldte azonban nem a svédekkel kellett tárgyalnia, hanem a Moldvába menekült erdélyi nemeseket kellett volna meggyőznie a Rákóczi szabadságharc támogatásáról, illetve az oszmánoknál lobbiznia kellett volna a segítségnyújtásért. XII. Károly svéd király kihasználva Ráday ottlétét, egy követet küldött hozzá, aki közölte az üzenetét, amelyet Rákóczinak küld. Ebben az üzentében kifejtette, hogy nem neheztel az 1707-ben Péter cárral megkötött varsói szerződés miatt a fejedelemre, ugyanakkor már udvariasabban közölte, hogy nem kér békeközvetítést a cár és jómaga között. Károly még azt is felajánlotta, hogy a spanyol örökösödési háború békéjében majd megpróbál kezeskedni a magyar ügyek érdekében is.⁶⁵

2.2. Poltavától Romhányig

Ahogy a svédek vereséget szenvedtek 1709-ben Poltavánál úgy a kurucok is folyamatosan szorultak ki Magyarország nyugati feléből. Bár 1707-ben a kurucok az ónodi országgyűlésen kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, a helyzet csak romlani kezdett. 1708-ban a császári erők Trencsénél súlyos vereséget mértek a kurucokra. Így Rákócziék a Felvidékről folyamatosan szorultak ki.⁶⁶

1709. novemberében egy az orosz előre nyomulás elől menekülő lengyel–svéd csapat (a lengyelek I. Szaniszló hívei) Jozef Potocki kijevi vajda vezetésével kért bebocsátást Rákóczitól a magyar területekre. Fő célja az volt, hogy eljusson XII. Károly Moldvában állomásozó megmaradt csapataihoz. Fontos azt is megjegyeznünk, hogy a magyar területeken nem csak átvonulni szándékozott, hanem szerette volna, ha Rákóczi téli szállást biztosít nekik. A fejedelem az orosz szövetségre hivatkozva nem akarta beengedni őket, de felajánlotta, hogy álljanak be a kuruc haderő szolgálatába a Magyarországi tartózkodásuk idejére. Ez a haderő kb. 3000 lengyel–litván és 500 svéd katonából állt.⁶⁷

Ezen haderő mozgásáról egy szász származású svéd tiszt Erasmus Heinrich Schneidern számolt be, aki szemtanúja volt a romhányi csatának is 1710-ben. Az ő elmondásai alapján a különítményben a katonákat nem informálták a feletteseik alkuiról Rákóczival, így csak meglepően nézték, hogy miért vonulnak együtt a kuruc katonákkal, és egy részük abban a hitben élt, hogy csak az ellátmány miatt vannak velük. A svédek között még azt az állhírt is

⁶⁴ Kármán 2013, 123. Benda- Maksay 1961, 294-296

⁶⁵ Kármán 2013, 123. Benda- Maksay 1961, 213-215

⁶⁶ Asztalos 2006, 330.; Tarday 1985, 900–901.

⁶⁷ Asztalos 2006, 350.; R. Várkonyi 2004, 236.; Markó 1930, 19-20; Köpeczi 2003, 695

terjesztették, hogy a királyuk XII. Károly meghalt. Továbbá, a napló szerzője azt is leírta, hogy az országjárásnak köszönhetően látta a járványok és a háború hatalmas pusztítását.⁶⁸

Az egyesült kuruc, lengyel és svéd haderőnek a célja a császáriak által ostromlott Érsekújvár felmentése volt. Rákóczi 1710. január 21-én, a romhányi csata előtt egy nappal beszédet mondott és a svéd–lengyel különítményekkel végül közölte szándékait, továbbá megígérte, hogy zsoldot fog nekik a harcért fizetni. A svéd katonák viszont neheztelték azt, hogy a császáriak ellen lesznek bevetve, hisz a királyuk ezt mindig el akarta kerülni.⁶⁹

Másnap, január 22-én Romhánynál ütköztek meg a császári sereggel. A romhányi csatáról a *Mercurius Veridicus Ex Hungaria*⁷⁰ is beszámolt, amely az első latin nyelvű magyar újság volt, amely a Rákóczi szabadságharcról 1705–1710 között tudósított. Az erőviszonyok a következőképp alakultak: a kuruc haderő a svéd és lengyel különítményekkel együtt 12 ezer főt tett ki, míg az osztrák haderő ezzel szemben 1500 főből állt. Tehát, a kurucok többszörös túlerőben voltak. A kuruc haderő a következőképpen állt fel: a balszárnyat a lengyelek lovassága képezte, a centrumot a svéd dragonyosok a kuruc lovasokkal karöltve, illetve a jobbszárnyon a hajdúk gyalogsága foglalt állást. Velük szemben a császáriak két vonalban álltak fel *Johann Damian Sickingen*⁷¹ (1665–1730) altábornagy vezetésével. Elöl felsorakoztak az osztrák dragonyosok és vértések 1000 fővel, mögöttük pedig a Habsburg oldalon harcoló magyar huszárok 500 fővel. A csata délután 3 kor kezdődött, először a lengyelek támadása szorította vissza a császáriak jobbszárnyát, majd a császáriak balszárnya egy ellentámadási kísérletet hajtott végre sikertelenül, végül a lengyeleknek sikerült átkarolniuk őket. A svédeknek a centrumban sikerült az osztrák centrumot a Lókos-patakba szorítani.⁷² A svédek Schneidern leírása szerint a visszavonulásra is gondoltak, hogy ne harcoljanak a császáriak ellen, azonban a mögöttük felsorakozó kuruc regulárisok miatt két tűz közé kerültek volna, így inkább az osztrákokkal való megütközés mellett döntöttek.⁷³

Ezt követően Rákóczi serege már szinte a győzelem kapujában állt, a bekerített osztrákok már megadták magukat, azonban megérkezett a császári erősítés. Ekkor a kurucok már javarészt az osztrákok ellátmányát fosztogatták. Így a megérkező császári huszárok nagy riadalmat keltettek, és Rákóczi elrendelte a visszavonulást. A császáriak ellentámadásba mentek át a fegyelmezetlenül visszavonuló kuruc seregek ellen. A svéd csapatok elszakadtak a

⁶⁸ Tarday 1985, 902–903.;

⁶⁹ Tarday 1985, 903.; Markó 1930, 26-27

⁷⁰ *Mercurius Veridicus Ex Hungaria* 1710, 5.

⁷¹ Johann Damian Sickingen (1665-1730): osztrák altábornagy a spanyolorokösdési háború idején.

⁷² Lókos patak: Romhánytól északra fekvő patak

⁷³ Asztalos 2006, 350-351.; Tarday 1985, 903.; *Mercurius Veridicus Ex Hungaria* 1710, 5.; R. Várkonyi 2004, 239-240.; Markó 1930, 37

kurucoktól, és Schneider naplója szerint azon töprengtek, hogy megadják-e magukat az osztrákoknak, de végül úgy döntöttek, hogy nem, mert féltek a várható retorzióktól. Ők ellenállva és szervezeten vonultak vissza. Rákóczi a Lókos-patak túloldalán szedte össze a menekülő kuruc sereget. Időközben a császáriak is a visszavonulás mellett döntöttek. A svédok azt javasolták Rákóczinak, hogy ha összeszedte a sereget akkor menjen az osztrákok után, azonban látván a serege fegyelmezetlen magatartását, inkább a végleges visszavonulás mellett döntött.⁷⁴ A veszteségeket tekintve a kurucok a segédhadak veszteségével együtt 380 embert veszíthettek, míg a császáriak vesztesége 7–800 fő lehetett. Mivel mindkét fél visszavonult, a csata döntetlen lett, ugyanakkor, mindkét fél a későbbiekben győzelmének tekintette. A csata azért is mondható döntetlennek mert a többszörös túlerőben lévő kuruc sereg kishíján győzelmet aratott, azonban a megérkező osztrák erősítés nagy riadalmat keltett a kurucok sorai között, azonban az osztrákoknak se volt elég erejük ahhoz, hogy ezt kihasználják.⁷⁵

A csata után sikerült Érsekújvárra ellátmányt szállítani, így a védők 1710 szeptemberéig ki tudtak tartani. Rákóczi a lengyel és svéd különítményt le akarta szerződtetni, hogy maradjanak a szabadságharc ügye mellett harcolni, hisz tudta, hogy csak rendes, jól képzett, fegyelmezett, reguláris alakulatokkal tudnak labdába rúgni a császáriakkal szemben. A fejedelem ebből kifolyólag tudta jól, hogy ezek a csapatok későbbiekben nagy hasznára válhatnak a felkelésnek. A svéd–lengyel különítmény azonban ragaszkodott az eredeti céljához miszerint márciusban elhagyják az országot majd csatlakoznak az oszmán területeken tartózkodó XII. Károlyhoz. A csata után Rákóczinál orosz küldöttek jelentkezettek és azt követelték, hogy a kijevei vajdát és a különítményét adják ki, mert „*az Felséges Czár azt akarja, hogy az ellenségivel ellenségesen bánjunk*”.⁷⁶ Az oroszok, hogy nyomást gyakoroljanak Rákóczira, felsorakoztattak néhány ezereket a magyar határnál abból a célból, hogy betörjenek Magyarországra és maguk kerítsék kézre a követelt vajdát és sereget, ha a fejedelem nem engedelmesedik. Rákóczi a helyzetet kihasználva Jozef Potocki kijevei vajdát megfenyegette, hogy vagy beáll a szabadságharc ügye mellé, vagy feladja őket az oroszoknak.⁷⁷

Azonban a lengyel–svéd különítmény túljárt Rákóczi eszén, ugyanis sikerült külön kérni magát a főszeregtől, mert a falu, ahova kihelyezték őket porig égett és ezért engedélyt kaptak arra, hogy a település szélén verjenek tábornokot. Ezt a helyzetet kihasználva sikerült megszökniük Rákóczi főszeregétől, és megindultak Havasalföld és Moldva felé, hogy csatlakozzanak

⁷⁴ Asztalos 2006, 351–352.; Tarday 1985, 903–904.; Mercurius Veridicus Ex Hungaria 1710, 5–6.; Markó 1930, 41–44

⁷⁵ Asztalos 2006, 352.; Mercurius Veridicus Ex Hungaria 1710, 5–6.; Markó 1930, 44–47

⁷⁶ Talaba Máté oroszországi rezidens Rákóczihoz, Ballagi 1922, 300.

⁷⁷ Tarday 1985, 906–907.

királyukhoz. Ezt követően, mikor már elhagyták az országot, akkor találkoztak XII. Károly küldöttével, aki átadta a király parancsát, amelyben arra kérte őket, hogy hagyják ott Rákóczit és álljanak át a császáriakhoz.⁷⁸

2.3. XII. Károly ante portas

1710-ben XII. Károly kapott egy ajánlatot a Habsburgoktól miszerint a hazafele úton vonuljon keresztül Magyarországon, és a császáriak rangjához méltó módon fogják majd fogadni. A követ eredetileg a romhányi csata után elfogott svéd tisztek miatt kereste fel Károlyt. A császáriak ugyanis abban a tévhitben voltak, hogy II. Rákóczi Ferenc segítségével akar hazatérni Svédországba. Azonban Károly ezt a tévhitet hamar meg tudta cáfolni, hisz ő maga is nemtetszését fejezte ki, hogy ezek a svéd dragonosok az osztrákok ellen harcoltak, hiszen nemhiába utasított el a múltban több olyan felkérést Rákóczitól, hogy segítsen be a császári csapatok ellen. Így ezen okokból ajánlotta fel a követ a magyarországi átvonulást. XII. Károly viszont hajthatatlan volt, és minden áron lengyel területeken keresztül akart haza menni. Ugyanakkor Károly biztosította az ausztriai követet arról, hogy nem fognak részt venni egy oszmán közös támadásban a Habsburg Birodalom és a Lengyel Királyság ellen.⁷⁹

A tárgyalások után az osztrák–svéd viszony javulni kezdett, Savoyai Eugén a konstantinápolyi követet már felszólította, hogy a svédek ne kezelje ellenségesen. Az oszmánok 1710 februárjában szintén felajánlották a hazamenetelt a Fekete-tengeren keresztül, de a király ezt elutasította, ugyanúgy, mint ahogy később az osztrákok esetében a Lengyelországon keresztüli hazatérést is. A lengyelországi hazatérési tervében az is benne volt, hogy a szultán oszmán csapatokat ad neki kiegészítésnek a hazatéréséhez, de ezt a szultán elutasította.⁸⁰

1711-ben, mikor kitört az orosz–török háború, XII. Károlynak úgy tűnt, hogy felcsillant a remény, és úgy gondolta, hogy az oszmánokkal az oldalán már nagy győzelmet fog aratni az oroszok felett, illetve a Svédországban tartózkodó még megmaradt 16 ezres serege majd betör a lengyel területekre, ezzel majd biztosítva a hazaútját. Azonban a már az előző fejezetekben említett Prut folyó menti csata után a svéd király reményei összeomlottak.⁸¹

XII. Károly a számára kedvezőtlen események ellenére sem volt hajlandó lemondani a Lengyel–Litván Unión keresztüli hazamenetelének tervéről és ugyanúgy bízott a török–tatár kíséretben. A király azért is ragaszkodott a Lengyelországon keresztül történő haza menetelhez

⁷⁸ Tarday 1985, 907.

⁷⁹ Ballagi 1922, 58–59.

⁸⁰ Ballagi 1922, 59–60.

⁸¹ Ballagi 1922, 62.

mert Benderből a Lengyel Királyságon keresztül hazaút volt a legrövidebb és a leggyorsabb. A békeszerződésben a cárnak Azov városának átadása mellett át kellene engednie XII. Károlyt az országán. A törökök mindemellett még felajánlották azt is, hogy menjen Belgrád és Temesvár irányában, majd úgy Magyarországon keresztül. A király azonban még mindig nem volt hajlandó változtatni azon álláspontján, hogy török–tatár kísérettel menjen haza Svédországba. Ennek oka az oroszok elleni bizalmatlanságban keresendő.⁸²

A svéd követ Konstantinápolyban tárgyalt és szembesítette a szultánt, hogy azon ígéretét, hogy közösen háborúznak az oroszokkal nem tartotta be. Károly ennél fogva az oszmánok felé már komolyabb követelést fogalmazott meg a hazamenetelével kapcsolatban. Ballagi Aladár szerint maga mellé már 10 ezer szpáhit, 30 ezer bucsáki tatárt és 6000 török katonát követelt kíséret gyanánt, és még mindezeket felül 6000 aranyat. Az oszmánok természetesen elutasították Károly követelését.⁸³

1713 januárjában a szultán még egyszer utoljára rá akarta venni a távozásra a svéd uralkodót, és most újra egy tengeri utat ajánlott fel neki, ezúttal Szalonikiből Franciaországba. Mint tudjuk, a király az ajánlatot elutasította, amivel kivívta a szultán haragját, és fogságba került. Az oszmánok ezt követően elszállították Benderből a királyt, maga mellé a kíséretébe szabadon kiválaszthatott 50 embert. Ezután XII. Károlynak fogalma sem volt arról, hogy hova viszik őt a törökök. Voltak feltételezések, miszerint Candiába⁸⁴ viszik. Később az a hír járta, hogy Szalonikibe vagy Konstantinápolyba viszik, hogy onnan a franciaországi Marseille-be vigyék, és már XIV. Lajos is készült a fogadtatására Provence tartományban. Végül Dimotikában (Drinápoly mellett egy település) szállásolták el, majd ezt követően a királyt átköltöztették, és Kara Musztafa nagyvezír egykori kastélyába vitték, amely Drinápoly (Edirne) közelében volt. Az eltartására itt már az oszmán állam nem adott több pénzt, maximum élelmiszereket, illetve a biztonságáról is saját magának kellett gondoskodnia. A hazameneteléről is részben szabadkezet adott neki a porta. Azonban, mivel az oszmánok a Velence és Ausztria elleni háborúra készülődtek, megtiltották neki, hogy akár a lengyel területek, akár a cári Oroszország felé távozzon, mert tartottak tőle, hogy esetleg bele sodorja őket egy újabb háborúba az oroszok és a lengyelek ellen, ezzel újabb többfrontos háborúra kényszerítve a birodalmat.⁸⁵

⁸² Ballagi 1922, 62–63.

⁸³ Ballagi 1922, 64.

⁸⁴ Candia: Kréta szigetének legnagyobb városa a mai neve Iráklion.

⁸⁵ Ballagi 1922, 73–74.

1713 áprilisában Savoyai Eugén felajánlotta újra segítségét XII. Károlynak a hazamenetelhez. Újra felvetette a Habsburg Birodalmon keresztüli hazamenetelt, és továbbra is fenntartotta a királyhoz illő fogadtatás lehetőségét. Novemberben közben visszaköltöztették a svéd királyt Dimotikába. A király helyzete egyre tarthatatlanabbá vált, ugyanis a kíséretében pestisjárvány ütötte fel a fejét, a király maga is gyakran betegeskedett. Mindezekon felül a király anyagi helyzete is szörnyű állapotba került, rengeteg adósságot halmozott fel, a pénze jóformán elfogyott, ráadásul az oszmánok is csak nagyon csekély élelmiszer ellátmányt küldtek Károlynak. A király helyzete mindezekon felül Svédországban is meggyengült, ugyanis óriási volt az elégedetlenség a lassan 14 éve folyó konstans háborúzás miatt, és az uralkodó permanens távolléte miatt is sokan már a trónfosztáson gondolkodtak.⁸⁶

Svédországban az országgyűlés végül elküldte a királyhoz Liewen Henrik (1664–1733) vezérőrnagyot annak érdekében, hogy bírja rá a királyt a mihamarabbi hazatérésre, mert már az országban egyre tarthatatlanabb a helyzet. A tábornok 1713-ban utazott el Stockholmból, majd 1714 áprilisában érkezett meg Károlyhoz Dimotikába. A teljes környezete beállt Liewen mellé. Liewen közölte, hogy csak a személyes jelenlétével tudja az országot stabilizálni, illetve, ha nem indul útnak sürgősen, akkor óriási lázadás fog kitörni az országban.⁸⁷

Azonban felmerült még egy probléma, ugyanis Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc után több hullámban pestis járvány söpört végig. Ezért, a Habsburg udvar megtiltotta a pestis idejére, hogy bárki is átlépje a magyar–osztrák határt. Ennek ellenére a pestis Alsó-Ausztriába is eljutott, majd minden erőfeszítés ellenére még Bécsbe is. Mindezekről Károly az ausztriai hírszerzőin keresztül értesült. Ebből kifolyólag még nem mert azonnal elindulni haza felé. 1714 nyarára véget ért a pestis járvány, mind Magyarországon, mind Alsó-Ausztriában. Károly a hír hallatán már június első napjaiban elkezdett készülni az elutazáshoz. Mindezen felül az oszmánoknak megígérte, hogy az adósságait utólag ki fogja fizetni.⁸⁸

XII. Károly a Portával kezdett el egyeztetni az útvonaltervéről és az utazásának a körülményeiről. Azonban, a vele tárgyaló nagyvezírnek nem volt hajlandó elmondani az utazás pontos időpontját és hogy hol találkoznak a Benderben maradt svéd haderővel. Az utat Dimotikából Bukaresten és Tergovistén (Havasalföld) át Brassó fele tervezte megtenni. A nagyvezír felajánlotta az útiköltségek fedezését is, azonban a király ezt elutasította.⁸⁹

⁸⁶ Ballagi 1922, 91.

⁸⁷ Ballagi 1922, 92.

⁸⁸ Ballagi 1922, 93–94.

⁸⁹ Ballagi 1922, 95–96.

Időközben a bécsi udvarba is megérkezett a híre annak, hogy a svéd király útnak indult. Ezért a péterváradi, brassói és budai kormányzókat, utasították, hogy fogadják XII. Károlyt a rangjához illő pompában és ne szenvedjen semmiben sem hiányt.⁹⁰

A király útra kelésének a napja vitatott, ugyanis a császári haditanácsban több hír is terjedt. Először arról értesültek, hogy Károly augusztusban indult útnak, egy másik értesülés szerint már szeptember 20-án. A császári tolmács viszont arról kapott értesülést, hogy október 1-jén indult a király és ez a legvalószínűbb, mert a svéd udvari számvivő is megerősítette a jegyzetében, aki XII. Károly mellett volt.⁹¹

III. Ahmed szultán a király távozásakor egy drágakövekkel díszített kardot, és egy arab lovat ajándékozott az uralkodónak. Ezt követően Károly hálát adott a szultánnak, így végül békességgel hagyta el az Oszmán Birodalmat. Az uralkodó kísérete 130 fős volt, de velük tartottak még örmény, görög és zsidó hitelezők, illetve 20 janicsár is.⁹²

XII. Károly Savoyai Eugénél tartotta a kapcsolatot, aki szervezte a király fogadását a Habsburg Monarchiával. Így a császári miniszterek tanácsában is Savoyai terjesztette be XII. Károly átvonulásának ügyét. Az ülésről szóló jegyzőkönyv megtalálható Ballagi Aladár művében. Ebben jegyzőkönyvben szerepel többek között a svéd királyi titkártól a király indulásának dátuma is. *„a helyi svéd titkár, Störnhök szeptember 26-án értesítette őt, hogy szeptember 14-én Demotikából indult el két svéd tiszt, akik azt jelezték, hogy királyuk következőképpen kíván eljárni: körülbelül 14 nap múlva indulna el a Havasalföld felé, hogy ott egyesüljön a Benderben hátrahagyott embereivel, és innen továbbhaladna az erdélyi határok felé.”*⁹³

Időközben Magyarországon már folytak a király érkezésére való készülődések, az ősszel az erdélyi csapatok már javában gyakorlatoztak. Erdélyben azért is volt különösen nagy az izgatottság mert már több évszázada nem járt ott uralkodó. *„Méltóságos Commendans Generális uramtól ő Excellentiájától staffettáliter úgy informáltatunk, hogy az Felséges sveciai király hamar időn ezen nemes Hazában a Brassai passuson be érkezik.”*⁹⁴ Legutóbb Hunyadi Mátyás (1458–1490) látogatott ezen országrészbe. Arról nem is beszélve, hogy Károlyt Erdélyben azért is fogadták különösen nagy lelkesedéssel mert már több felmenője, mint például Gusztáv Adolf is az erdélyi fejedelmeknek szövetségese volt.⁹⁵

⁹⁰ Ballagi 1922, 97.

⁹¹ Ballagi, 1922, 130–131.

⁹² Ballagi, 1922, 130–131.

⁹³ Ballagi, 1922, 311.

⁹⁴ Az erdélyi főkormányshéék értesíti Brassó városát, hogy a svéd király fogadtatására tartományi biztosul gr. Mikes Mihályt küldte ki, 1714. szept. 28. Ballagi 1922, 310.

⁹⁵ Ballagi 1922, 151., 156.

Október 26-án Pitesten⁹⁶ találkozott a király a Benderből érkező svéd hadakkal. November 8-án már a svéd hadak Töröcsvárnál érkeztek meg Erdélybe. A király maga Zilah⁹⁷ nevű településen szállt meg november 9-én, itt a helyi református pap, Zoványi Pipis György adott szállást az uralkodónak a paplakon. A látogatása után az utcát, ahol a szálláshelye volt, Király utcának nevezték el. A ház oldalán, ahol megszállt még emléktáblát is tettek ki az emlékére, amelyen az alábbi szöveg olvasható: E HÁZ BOLTOZATOS SZOBÁJÁBAN SZÁLLOTT MEG XII. KÁROLY SVÉD KIRÁLY 1714. XI/9.4.⁹⁸ XII. Károly következő állomáshelye Debrecenben volt. Debrecen azon városok közé tartozott, ahova mintegy 200 éve nem tette be a lábát uralkodó. Protestáns koronás főként itt különösen nagy népszerűségnek örvendhetett. A városban egy főbíró adott szállást a svéd uralkodónak. Ezután az uralkodó Pestre látogatott, ahol a Váci utca 47-es szám alatt szállt meg. Az esemény emlékét a mai napig egy svéd és magyar nyelvű emléktábla őrzi.⁹⁹

Ezt követően Buda irányába Pilisen keresztül Komáromon át Pozsonyba, az akkori fővárosba utazott Károly. A király igyekezett kerülni a szintén ott tartózkodó III. Károllyal (német-római császárként VI. Károly, 1711–1740) való találkozást, aki az országgyűlés berekesztése miatt volt jelen Pozsonyban. Pozsonyból Bécs felé vette az irányt Mosómagyaróváron, Győrön és Zurányon keresztül. November 22-én érkezhetett meg a Pomerániai Straluslundba. Havasalföldről számítva 14 nap volt a király útja hazáig ezt az utat 14 napos gyorslovaglásnak is nevezik. A svéd királyi erők első csapatai 1715. január 7-én lépték át Alsó- Ausztria határát.¹⁰⁰

A király mikor hazatért egy háborútól komolyan megterhelt országgal szembeesült, de ennek ellenére is folytatni akarta a háborút, újra szervezte haderejét és a Dániával perszonálunióba lévő Norvég Királyságra támadott 1716-ban. Bár eleinte sikerült bevonulniuk a norvég fővárosba annak megtartásához elengedhetetlen volt elfoglalni az Akershus erődöt, de erre nem volt elég tűzértségük. Időközben a dán flotta legyőzte a svédet, ami az utánpótlást szállította XII. Károly haderejének.¹⁰¹

1718-ban Károly újabb hadjáratot vezényelt a norvégok ellen most azonban több ágyúval. 1718. november 30.-án a svéd király végül életét vesztette egy golyó általi fejlövés eredményeképp Fredrikshald¹⁰² (ma: Halden) erődjének ostroma alatt. A király halála miatt a

⁹⁶ Pitest: A Kárpátoktól közvetlen délre fekvő Havasalföldi település.

⁹⁷ Zilah: Kolozsvár és Nagyvárad között közel félúton északra fekvő város.

⁹⁸ Ballagi 1922, 193.

⁹⁹ Ballagi 1922, 192., 204–210., 226.

¹⁰⁰ Ballagi 1922, 207–209; 215–216, 259.

¹⁰¹ Miszler 2010, 40–44; Papp–Bárany 2006, 322; Hahner 2021, 153

¹⁰² Fredrikshald: A svéd-norvég határ déli részén fekvő erődítmény

hadjáratot a svédek felfügeszették. 1721. augusztus 30.-án a nystädti¹⁰³ békében a svédeknek át kellett adniuk a Balit területeiket az I. (Nagy) Péter cár vezette Oroszországnak, így a béke egyet jelnetett Svédország nagyhatalmi pozíciójának a leáldozásával és Oroszország felemelkedésével.¹⁰⁴

¹⁰³ A mai Uusikaupunki Finnország nyugati partján

¹⁰⁴ Miszler 2010, 54–55; Papp–Bárány 2006, 322; Hahner 2021, 153

Összegzés

Összegezvén mind a svédek mind a magyarok igyekeztek a nemzetközi káoszt (spanyol örökösödési háború, nagy északi háború) kihasználni, hogy elérjék céljaikat; a magyarok a függetlenségük kivívásával a svédek pedig Balti- és Kelet-Európai régió teljes körű dominanciájának megszerzésével és megőrzésével. A zűrzavarok végén végül mindketten a vesztesek oldalán találták magukat.

A höchstädti fordulat után folyamatosan csökkent a magyaroknak nyújtott francia támogatás mértéke. A magyarok arra kényszerültek, hogy új szövetségest keressenek. Itt jött be Rákócziék képébe XII. Károly svéd király, aki ekkor a többszörös túlerőben lévő oroszokat és lengyeleket győzte le sorozatban több csatában. Azonban II. Rákóczi Ferenc hiába küldte többször is követét Ráday Pált a svéd királyhoz, hogy katonai segítséget kérjen tőle, a svédek nem adták meg a támogatást. XII. Károly azért se támogatta a Rákóczi féle felkelést mert mint kiderült a svéd érdekek nem egyeztek a kurucok érdekeivel.

1709-ben XII. Károly súlyos vereséget szenvedett Poltavánál I. Péter orosz cártól. Károly megmaradt seregével a moldvai Benderbe menekült, amely ekkor az Oszmán birodalom fennhatósága alá tartozott. Azonban Rákóczinak a svéd vereség kapóra jött mert egy visszavonuló svéd–lengyel hadtest Magyarországra érkezett téli szálláshelyet keresve. Ezen hadtestek révén érték el a kurucok sikereik jó részét a romhányi csatában 1710-ben. A kurucok oldalán harcoló svéd katonák megbotránkoztatták XII. Károlyt hisz ő igyekezett a császáriakkal jó kapcsolatot ápolni.

Közben XII. Károly mindent megpróbált annak érdekében elérni, hogy III. Ahmed oszmán szultánt meggyőzze egy oroszok elleni háborúról. Azonban ezen elképzelései 1711-ben a Prut folyónál szertefoszlottak. A király helyzete is tovább romlott mert az oszmánok haragját is kivívta magával szembe.

Végül 1714-re érett meg a helyzet az uralkodónak, hogy elinduljon hazafelé. Időközben a Habsburgokkal is sikerült stabilizálni a kapcsolatát, akik felajánlották, hogy vonuljanak a birodalmon keresztül többek között Magyarországon. Magyarországon a királyt rangjához méltó fogadtatásban részesítették.

Irodalomjegyzék

Szakirodalom

Árvai Lajos: A nagy északi háború hadseregei. A kozák, a svéd és az orosz hadsereg fejlődése a 17–18. század fordulóján. In: Ferwagner Péter Ákos szerk.: *Tehetségek a történelemtudomány szolgálatában III.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem Történeti Intézet Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék, 2017. 29–40.

Asztalos Miklós: *II. Rákóczi Ferenc és Kora.* Budapest: Attraktor kft., 2000.

Ballagai Aladár: *XII. Károly átvonulása Magyarországon.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1922.

Györkös Attila – Angi János – ifj. Barta János – Bárány Attila: *Európa az újkorban.* Debrecen: Debrecen University Press, 2006.

Hahner Péter: *A régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648–1815.* Budapest: Panem Kiadó, 2006.

Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: *II. Rákóczi Ferenc.* Budapest: Osiris, 2004.

Nagy Gábor – Miszler Tamás – Gözsy Zoltán – Szvák Gyula – Filippov Szergej – Varga Beáta – Sashalmi Endre: *A poltavai csata jelentősége a svéd és az orosz történelemben.* Pécs: PTE BTK Kelet-Európa és Balkán története és kultúrája Kutatási Központ, 2010.

Oross András: *Európa Géniusza, Savoyai Eugén élete és kora 1663–1736.* Pécs–Budapest: Kronosz Kiadó, 2019.

R. Várkonyi Ágnes – Kis Domonkos Dániel: *A Rákóczi szabadságharc.* Budapest: Osiris kiadó, 2004.

Voltaire: *XII. Károly svéd király története.* Budapest: Európai kiadó, 1965.

Tanulmányok/kiadott források

Benda Kálmán – Maksay Ferenc (szerk.): *Ráday Pál iratai 1. 1703–1706.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955.

Benda Kálmán – Maksay Ferenc (szerk.): *Ráday Pál iratai 2. 1707–1708.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.

Benda Kálmán: A Rákóczi-szabadságharc külpolitikai helyzetéről. *Történelmi Szemle*, 21. évf. (1978) 3–4. sz. 513–519.

Czigány István: Bottyán János katonai pályája. *Évkönyv 1993–1994. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei.* 2. évf. (1994) 2. sz. 20–29.

Esze Tamás: II. Rákóczi Ferenc Breznai kiáltványa. *Századok* 88. évf. (1954) 1. sz. 285–592.

Gebei Sándor: II. Rákóczi Ferenc szövetségesei XII. Károly svéd király, I. Péter orosz cár. In: *Történészként a katedrán. Tanulmányok Nagy József 80. születésnapjára*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola Líceum Kiadó, (2009.) 31–43.

Kármán Gábor: Kísérletek a svéd szövetség biztosítására II. Rákóczi Ferenc szabadságharcához., *Hadtörténelmi Közlemények*, 126. évf. (2013). 1. sz. 116–133.

Köpeczi Béla: II. Rákóczi külpolitikája. *Magyar Tudomány*, 109. évf. (2003). 6. sz. 692–698.

Markó Árpád: A romhányi csata. *Hadtörténelmi Közlemények* 31. évf. (1930) 1. sz. 18–52.

Mercurius Veridicus Ex Hungaria 1705–1710. (ford. Kenéz Győző, bev. Benda Kálmán) Magyar Helikon, Budapest, 1979.

R. Várkonyi Ágnes: Közép-Európa II. Rákóczi Ferenc politikájában. *Magyar Szemle*, 12. évf. (2003). 11–12. sz. 8–30.

Tardy Lajos: Svéd szemtanú a romhányi csatáról és 1710 más eseményeiről. *Hadtörténelmi Közlemények* 32. évf. (1985) évfolyam 4. sz. 900–908.

